

TANULMÁNYOK

1987. 1. évf. 2. sz. pp. 3-22

BARTKE ISTVÁN:

A TERÜLETI HATÉKONYSÁG ÉS JÖVEDELEMTERMELŐ KÉPESSÉG VÁLTOZÁSÁNAK SZÁMÍTÁSA AZ IPARBAN

Ismeretes, hogy az 1970-es évek elejéig a területfejlesztési politika fő (és csaknem kizárólagos) eleme az iparilag (és gazdaságilag) elmaradott területek iparosítása volt. Ennek hatására – az extenzív erőforrások gyorsuló hasznosításával – dinamikusan fejlődött az említett térségek ipara; a népgazdasági ág területi elhelyezkedésében dekoncentrációs folyamatok valósultak meg. Választ kellett adni azonban arra a kérdésre, hogy az elmaradott területek iparosítása egyoldalúan csak társadalompolitikai szempontból indokolható-e, vagy pedig összhangban van a hatékony iparfejlesztés követelményeivel is. Ezért a hatvanas évek második felében kísérletet kezdeményeztek az ipar területi hatékonyságának vizsgálatára (BARTKE I. 1968).

A számítások olyan képet rajzoltak ki, amely szerint a hatvanas évek közepén az ország központi térségének (Budapest + Pest megye) ipara átlagot meghaladó hatékonyságú volt, amiben a területi koncentráció és a kooperációs adottságok kedvező hatásai mellett kifejezésre jutott a magasan képzett munkaerő és az aránylag jó infrastrukturális ellátás befolyása. Az ország iparilag fejlettebb vidéki területei közül alacsony hatékonyság jellemezte azokat, amelyek ipari szerkezete egyoldalú volt, vagyis 1-2 hagyományos ágazat (szénbányászat és bizonyos nehézipari ágazatok) döntő szerepet játszottak az ipar szerkezetében. Ugyanakkor viszonylag magas hatékonyságú volt azon hagyományos körzetek ipara, amelyekben a természeti feltételek kedvezőnek minősültek, illetve az ipar szerkezete komplexebbé vált; új, korszerű iparágak (pl. a vegyipar) honosodtak meg. A kevésbé iparosodott (iparilag elmaradott) területeken az ipar hatékonysága általában véve meghaladta az országos átlagot.

A kérdés ma, kb. két évtized múltán, – jóllehet más hangsúlyokat tartalmaz – ugyancsak időszerű. Ezért kísérletet tettünk annak vizsgálatára, hogy rendelkezünk-e megfelelő információkkal, és kialakítható-e módszer a területi hatékonyság hosszú távú változásának számszerűsítésére a jelzett gazdasági szférában.

I. A számítás információs és módszertani alapjai

Az ilyen típusú számítások lényeges korlátjának mutatkozott, hogy az ipari szervezetenként (vállalatonként) általában rendelkezésre álló hozam-, illetve ráfordí-

tásadatok nem voltak egyértelműen (csak kisebb-nagyobb kompromisszumok árán) területi egységekhez rendelhetők, még megyei szint alkalmazásával sem. Az ebből eredő hibaforrás (amely kezdettől fogva torzító tényező volt) jelentősen megnövekedett az ipar szervezeti „továbbfejlesztésével”, centralizációjának fokozódásával. Ez a körülmény – nem elméleti, hanem „technikai” oldalról – a 70-es évektől kezdve tovább nehezítette a korábbi kezdeményezések megismétlését, amihez más oldalról hozzájárult a vállalati gazdálkodás minőségére utaló, tehát a hatékonyságszámításhoz elengedhetetlen információk zártabbá válása is. A statisztika ugyanakkor nyújt bizonyos lehetőségeket a területi hatékonyság változási folyamatainak elemzéséhez az iparra kiterjedően, mivel rendszeresen közöl a hozamok változására és egyes ráfordításfajták alakulására vonatkozó adatokat.

A hatékonyságszámításnak – a termelő ágazatok esetében alkalmazható – általános módszere, hogy összehasonlítják egymással a termelés hozamát és az arra eszközölt ráfordításokat. Ezek viszonyát célszerű tört formájában kifejezni, nevezetesen úgy, hogy a számlálóban a hozamok, a nevezőben pedig a ráfordítások szerepelnek. A gazdasági ágazatokra, illetve alágazatokra végzett (összehasonlító) számítás a mutató nagysága (számértéke) alapján minősíti a vizsgálat egységeit. Ha a termelési eredmények és ráfordítások viszonyát térségenként (megyék, országrészek stb.) határozzák meg, akkor természetesen olyan mutatószámokat kapnak, amelyek segítségével a vizsgálat területei az adott termelési szféra hatékonysága alapján sorba rendezhetők. Mindez természetesen nemcsak az egy időszakra jellemző (statikus) adatokra, hanem a dinamikát kifejező indexekre is érvényes. Ha tehát területi egységenként viszonyítják egymáshoz az ipari termelés és az előbbire történt eleven és tárgyiasult munkaráfordítások indexét, akkor számszerűsíthető az ipar területi hatékonyságának változása.

Mielőtt megvizsgálánk, hogy rendelkezésre állnak-e az ilyen számításhoz szükséges statisztikai adatok, kitérőt kell tenni az alkalmazott módszert illetően. A korábbi kísérletekben (BARTKE I. 1968, 1970) úgy oldották meg az egyszeri és a folyamatos ráfordítások közös kifejezését és még más, itt nem részletezett technikai problémákat, hogy a hatékonysági mutató nevezőjében nem a ráfordításokat, hanem az azokkal arányos, „normatív” termelési hozam forint-értékét szerepeltették. A hatékonysági mutató tehát a „hozam per normatív hozam” formáját öltötte. Ebből indultunk ki az ipar területi hatékonysági dinamikájának vizsgálatakor is.

Visszatérve a ténylegesen rendelkezésre álló adatok típusára, a statisztikai szervek rendszeresen közlik az ipar termelésének a terméksoros módszerrel számított megyei indexeit. Ezek az adott megyében előállított ipari termékek naturális mennyiségeinek ráfordításokkal (munkabér + amortizáció) súlyozott átlagait, illetve azok időbeli változását fejezik ki. A számítás tehát lényegileg volumenmutatókat eredményez. Sajátosságait továbbá a következők jellemzik: „A terméksoros volumenindexszámítás a reprezentatív statisztikai megfigyelés módszerén alapszik. Ugyanis a vállalatok által gyártott termékeknek csak bizonyos meghatározott részét (mintát) vonjuk be az indexszámításba, de a kapott eredményt a vállalatok (az ágazat, a megye) termelésének egészére jellemzőnek tekintjük. A számításba bevont termékek és az összes termelés arányát a reprezentáció mértéke mutatja meg, amely a terméksoros index esetében megyénként változó, de általában 80-90% körül szóródik.” (AGÓCS M.-NÉ –

TABI F. 1982. p.2.). Továbbá: „A termelés körének új termékekkel történő bővülése esetén az igazgatóságok gondoskodnak az index korrigálásáról, vagy az új terméknek az indexszámításba való bevonásával, vagy a reprezentáció foka változásának a figyelembevételével.” (AGÓCS M.-NÉ – TABI F. 1982. p.3.). A hatékonysági számítás hozammutatójaként alkalmazható volumenindex rendelkezik azon előnnyel, hogy mentes a szervezeti torzításoktól, azaz „tisztá” megyei információk alapján áll. Más oldalról viszont a ráfordítások számításánál figyelembe kell venni a hozammutató említett tulajdonságait.

Az ipar termelési ráfordításainak, illetve azok meghatározó részének számításához ugyancsak rendelkezésre állnak megyei szintű, tehát szervezeti torzulásoktól mentes adatok, konkrétan a kifizetett munkabérek és a bruttó állóeszközállomány értéke. Nem mentesek azonban az árhatásoktól, amelyekről azokat – a hozammutatóval való összehasonlíthatóság érdekében – meg kell tisztítani, a tényleges értékeket a megfelelő árindexekkel korrigálva.

A ráfordítások típusát és kifejezési módját tekintve egy másik, általánosabb kérdés is választ igényel, nevezetesen az, hogy a hatékonyságot bruttó vagy nettó szemléletben mérjük-e. A közvetlenül rendelkezésre álló ráfordítás-adatok azt sugallják, hogy a termelés terméksoros indexeit (mint hozamokat) az említett termelési tényezők (munkabér, lekötött eszközök) nagysága, illetve értéke alapján elvárható (korrigált) jövedelmek indexeihez viszonyítsuk, azaz a nevezőben „nettó típusú” mutatókat használjunk. Ez a megoldás hasonlít a gazdasági hatékonyság mérésének általánosan alkalmazott módjához is (Statisztikai Közlöny 1978), azzal a különbséggel, hogy a komplex hatékonyság ajánlott mutatójában nettó típusú „hozam” szerepel (a ténylegesen elért nemzeti jövedelem, illetőleg tiszta jövedelem). Más oldalról viszont olyan számításához, amelynél a nevezőben az anyagi ráfordítások és az „elvárható jövedelmek” teljes körűen (mint korrigált bruttó termék) jelen lennének, nem áll rendelkezésre minden kiinduló információ. A szükségszerűen alkalmazandó közelítő megoldások pedig bizonyos hibaforrásokat tartalmaznak. Az előbbi körülmény mérlegelendővé teszi, hogy miből adódik nagyobb torzulás: a „bruttó” és a „nettó” típusú indexek összehasonlításából-e, vagy pedig valamely hiányzó alapadat közelítő eljárással való előállításából. Az állásfoglalás megalapozásához célszerű mindkét módon elvégezni a számításokat, és elemezni az eredményekben tapasztalható esetleges eltéréseket.

A fentiekben túl indokolt visszatérni arra a kérdésre is, vajon az ipari termelés terméksoros indexei egyértelműen bruttó tartalmú mutatók-e. Ha abból indulunk ki, hogy azok naturális mennyiségeknek a ráfordításként számításba vett munkabér + amortizációval súlyozott átlagai, akkor vegyes tartalmúaknak kell minősítenünk azokat, tehát részben a bruttó, részben pedig a nettó típusú mutatók sajátosságaival rendelkeznek.

1.1. Hatékonyságszámítás bruttó típusú ráfordítások alapján

Az előbbieken tisztáztuk azt, hogy a munkaerő és a munkaeszköz-ráfordítások nagysága lényegében közvetlenül rendelkezésre áll. Nem méri azonban a sta-

tisztika — megyei szinten — a ráfordítások harmadik típusát, az anyagfelhasználást. Ezt tehát közvetett számítások útján kell meghatározni, ugyancsak volumenszemléletben. Ehhez olyan, területi megoszlás szerint is rendelkezésre álló mutatót kerestünk, amelyre vetítve megbecsülhetők az anyagfelhasználás megyei volumenei. Előzetes hipotézisünk szerint a villamosenergia-felhasználás és az állóeszközállomány jött számításba. Megvizsgáltuk iparcsoportonként (20 ágazati egységre vonatkoztatva) az előző mutatók, valamint az anyagköltség ágazatok közötti megoszlásának összefüggéseit. Meglehetősen szoros korrelációs kapcsolat mutatható ki az anyagköltség és az állóeszközállomány megoszlása között; lazábban követi az anyagköltség ágazati megoszlása a villamosenergia-felhasználását. Bruttó típusú ráfordításmutató tehát (megyei szinten, az adott korlátok között) célszerűen az anyagköltségnek állóeszközarányos területi elosztásával képezhető.

A statisztikailag rendszeresen mért adatok tehát — az említett megszorítások mellett — lehetővé teszik hatékonysági indexek számítását, megyei szinten. Ehhez a következő egyszerű sémát alkalmaztuk:

$$\text{A hatékonyság változása (\%)} = \frac{\text{A termelés indexe (\%)}}{\text{A korrigált bruttó termelés indexe (\%)}}$$

A gyakorlati számítások a következők szerint készültek:

A termelés megyei indexei közvetlenül rendelkezésre álltak. A korrigált bruttó termelés megyénkénti kiszámításához először meghatároztuk a kiinduló országos adatokat. A folyó áron nyilvántartott bruttó termelési adatokat — ipari termelői árindexek alkalmazásával — összehasonlítható bruttó termeléssé alakítottuk át, és kiszámítottuk a nemzeti jövedelem arányát a bruttó termelésen belül (1. táblázat, a. pont).

1. táblázat, a.

Az ipari termelés mutatói (országos adatok) md Ft; %

Év	Bruttó termelés folyó áron ^{xx}	Érték-index	Árindex ^{xx}	Volumen-index	Bruttó termelés összehasonlító áron	Nemzeti jövedelem összege	Nemzeti jövedelem aránya (%)
1965	—	—	—	73,3	270,5 ^x	77,7 ^x	28,7
1970	372,8	100,0	100,0	100,0	369,2 ^x	110,6 ^x	30,0
1975	601,4	161,3	121,8	132,4	488,8	141,8	29,0
1980	876,5	235,1	158,8	148,0	546,4	158,5	29,0
1983	1014,3	272,0	186,3	146,0	539,0	156,3	29,0

Források: x Statisztikai Évkönyv 1975

xx Statisztikai Évkönyv 1983

A második lépésben kiinduló adatokat képeztünk a nemzeti jövedelem megyék közötti elosztásához. A ténylegesen kifizetett munkabérek a fogyasztói árindexszel korrigálva volumenmutatót állítottunk elő, majd ennek 150%-át tekintettük a nemzeti jövedelem munkabéarányos részének. Ebből (illetve a nemzeti jövedelem

összegéből) kiindulva határoztuk meg a nemzeti jövedelem állóeszközarányos részét (1. táblázat, b. pont).

1. táblázat, b.

Adatok a nemzeti jövedelem megyék közötti elosztásához (Korrigált nemzeti jövedelem képzése)

Év	Ipari munkabér ^x millió Ft	Érték-index	Fogy.-i árindex ^{xx}	Reál-index	Reál- összeg mill. Ft	Az előző 150%-a md Ft	A nemzeti jöv. álló- eszközarányos része	
							md Ft	%
1965	29 950	100,—	100,—	100,—	29 950	44,9	32,8	14,4
1970	41 370	138,1	104,8	131,8	39 475	59,2	51,4	16,5
1975	56 673	189,2	120,6	156,9	46 992	70,5	71,3	16,0
1980	75 080	250,7	163,6	153,2	45 883	68,8	89,7	13,4
1983	82 974	277,—	196,3	141,1	42 265	63,4	92,9	12,0

Források: x Területi idősorok, KSH Budapest, 1976; Területi Statisztikai Évkönyv 1975, 1980, 1983.

xx Statisztikai Évkönyv, 1980, 1983.

Végül alapadatokat képeztünk a korrigált bruttó termelési volumen megyék szerinti számításához, az anyagfelhasználás területi elosztásához a bruttó állóeszköz-értéket tekintve vetítési alapnak (1. táblázat, c. pont).

1. táblázat, c.

Adatok a bruttó termelés megyék szerinti számításához

Év	Munkabézarányos összetevő		Állóeszköz- érték* mill. Ft	Állóeszközarányos összetevő			mill. Ft
	mill. Ft	a tényleges bér %-ában		vetítési %			
				anyagi rátord.	tiszta jö- vedelem	összes	
1965	44 925	150,00	227 880	84,60	14,40	99,00	225 610
1970	59 213	143,13	311 130	83,10	16,50	99,60	309 880
1975	70 488	124,38	444 310	78,09	16,04	94,13	418 220
1980	68 825	91,67	667 470	58,11	13,43	71,54	477 500
1983	63 398	76,41	777 000	49,25	11,96	61,21	475 602

A megyei szintű hatékonysági mutatók nevezőjének számításakor az összehasonlító áron rendelkezésre álló országos nemzeti jövedelmet részben a ténylegesen kifizetett munkabérek arányában, illetve az árindexszel korrigált munkabérek után 50%-os tisztajövedelmi hozadékat feltételezve osztottuk el a megyék között, részben pedig (a nemzeti jövedelem fennmaradó részét) az állóeszközállományra vetítve. Ez lényegében megfelel a hatékonyságszámítás általános konvencióinak, jóllehet a megyei összefüggéseket – nézetünk szerint nem alapvetően – torzító tényező lehet az, hogy a nettó eszközállomány helyett bruttó állóeszközállománnyal kellett számol-

* Forrás: Stat. évkönyvek

nunk. A leglényegesebb hibaforrás az összehasonlító áron számított anyagköltségnek a bruttó állóeszközértékre vetített elosztása a megyék között. A jelentősebb torzulási irányokat korábban már körvonalaztuk.

Kérdés, hogy a vázolt módszer milyen összefüggések feltárására alkalmas, mi a tartalma a mutatónak? Tekintettel arra, hogy az hozamot illető volumenváltozást viszonyít a ráfordításokkal arányos (korrigált) termelési volumenváltozáshoz, szűkebb értelemben vett hatékonyság-dinamikát jelez, amelyben kifejezésre jut a tényleges termelés és a ráfordítás-arányos termelés mennyisége közötti viszony módosulása. Nem tükröződnek viszont – csak viszonylag kis részben – a piaci hatások; közülük nem jut kifejezésre a mutatóban az egyes termékeket illető piaci értékítélet változása (felértékelődés, illetve leértékelődés); viszont megjelenik az a piaci hatás, ami az értékesíthetőségen, illetve a tényleges értékesítésen keresztül befolyásolja a termelés mennyiségét. A módszer alkalmazása elsősorban annak megítélésére nyújt lehetőséget, hogy adott termelési dinamika mellett a ráfordításokban milyen relatív megtakarítás történt.

1.2. Hatékonyságszámítás nettó tartalmú ráfordítások alapján

Az ehhez szükséges alapadatokat a bruttó típusú számítás információkészlete már magában foglalja. Annyi a különbség, hogy a viszonyítási alapot nem a korrigált bruttó termelés, illetve annak indexe, hanem a korrigált nettó típusú mutató, vagyis a munkaerő és az állóeszközráfordítás alapján „elvárható”, az előzőekkel arányos (korrigált) nemzeti jövedelem indexe képezi. A mutatóból tehát hiányzik a közelítő megoldással számszerűsített anyagfelhasználás. A számítás sémája a következő:

$$\text{A hatékonyság változása (\%)} = \frac{\text{A termelés indexe (\%)}}{\text{A korrigált nemzeti jövedelem indexe (\%)}}$$

A számítás hibaforrása lényegesen kisebb, mint a bruttó tartalmú mutató esetében, és döntően abból adódik (a termelés terméksoros számításában rejlő, már bemutatott hibaforráson túl), hogy a korrigált nemzeti jövedelem eszközarányos részének számszerűsítéséhez (megyei megoszlásban) a bruttó állóeszközérték áll rendelkezésre.

1.3. Jövedelemtermelő-képesség számítás

Az ipar korrigált nemzeti jövedelemadatai egyfajta „jövedelemtermelő-képesség” számításához is kiinduló információkat nyújtanak. Jövedelemtermelő képességen – e megfogalmazás szerint – a munkaerőben és a munkaeszközökben megtestesült termelési potenciált értjük, amelynek átlagos szintű kihasználása esetén az adott területen meghatározott mennyiségű személyi és társadalmi tiszta jövedelem realizálható. Mértékének ezért az előző feltételek teljesülése esetén nyerhető nemzeti jövedelmet tekintjük. Ez megfelel tartalmában és számszerűségét tekintve is, az ipari korrigált nemzeti jövedelemnek. Az abszolút nagyság mellett indokolt számításba venni

azt is, hogy az ipar az adott terület lakossága számára milyen viszonylagos mértékű jövedelemforrást jelent, amit pl. az ipari korrigált nemzeti jövedelem lakosszámmra vetített fajlagos értékével lehet kifejezni.

II. A területi hatékonyság változásának főbb tendenciái

II.1. Bruttó tartalmú mutató alapján

Az ipar területi hatékonyságváltozását 1965 és 1983 között öt, illetve három-éves időszakok szerinti tagolásban kísértük figyelemmel. A 2. táblázat az 1965–70 évek időszakára a részletszámításokat is bemutatja, majd a végeredményeket összefoglalóan – a számítások további részletezése nélkül – a 3. táblázat tartalmazza. Az alkalmazott mutató az ipar területi hatékonyságának alakulásában a következő főbb tendenciákra hívja fel a figyelmet:

A központi térség (Budapest + Pest megye) iparát folyamatosan romló hatékonyság jellemzi. (A megyei indexek értelmezésekor figyelembe kell venni azok mennyiségi viszonyát az országos átlaghoz.) Ez azt mutatja, hogy a fejlesztést, illetve üzemelést korlátozó tényezők (munkaerőhiány, egyes infrastrukturális feszültségek) hatását nem sikerült semlegesíteni, illetve a térség iparában olyan rekonstrukciót végrehajtani, ami relatív munkamegtakarításban kifejeződő jobb illeszkedést tenne lehetővé a helyi adottságokhoz. Több határozat született és program készült a fővárosi agglomeráció iparának intenzív, szelektív fejlesztésére, az említett folyamatok elmélyítésére; ezek eredményei azonban a valóságos fejlődésre mindeddig alig hatottak. A térségen belül Pest megye iparának növekedése 1975 és 1983 között az átlagot meghaladó hatékonyságúnak bizonyult; ez azonban – a fővároshoz viszonyított árnya miatt sem – nem tudta ellensúlyozni a terület egészét jellemző kedvezőtlen tendenciákat. Budapest iparának hatékonysága mindössze egy ötéves időszakban (1970 és 1975 között) javult.

Ugyancsak általánosan romló irányzat mutatkozik a vidéki térségek egy csoportjának iparában; mindenekelőtt azon hagyományos ipari körzetekben, amelyekben a szénbányászat az ágazati szerkezet domináns eleme maradt (Baranya és Komárom, illetve Nógrád megye). A hatékonyságromlás leglényegesebb oka feltételezhetően a széntermelés természeti feltételrendszere, valamint az adott megyék iparának ágazati szerkezete, ami feszített termelési programok megvalósításakor különösen érezteti kedvezőtlen hatását. Így középhegységeink nagyobb részében alacsony hatékonyságú kitermelőipari övezet rajzolódik ki, amelyben speciális helyet foglal el Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megye. Az előbbi esetében a nehézipari struktúra diverzifikálása ellensúlyozta a kitermelő iparágak kedvezőtlen hatását, az utóbbiban viszont a kitermelés aránylag jó természeti és technológiai adottságokkal rendelkezik, így a hatékonysági mutató alakulása nem sokkal marad el az átlag mögött. Más szempontból sajátos Nógrád megye helyzete, amennyiben az 1965 és 75 közötti, az ipari szerkezet mélyreható átalakulását magával hozó depressziós időszakot és az azt jellemző romló hatékonyságot a hetvenes évek közepétől kezdve stabilizálódás, illetve javuló irányzat váltotta fel. Figyelemre méltó körülmény, hogy az időszak egészében ala-

Megye (főváros)	A termelés indexe 1970/65		Ráfordítások 1965 (mill. Ft) (korr. bruttó termelés)		Ráfordítások 1970 (mill. Ft) (korr. bruttó termelés)		A ráford. lkorr. bruttó termelés) indexe 1970/65		Hatékonysági index 1970/65	
			munkabér- arányos	állászköz- arányos	összes	munkabér- arányos	állászköz- arányos	összes		
Pest	153,0	2 205	12 699	19 791	22 908	3 117	19 791	22 908	180,4	84,8
Budapest	118,8	18 210	87 589	85 566	106 690	21 124	85 566	106 690	121,8	97,5
Központ	122,8	20 415	100 288	105 357	129 598	24 241	105 357	129 598	129,2	95,0
Baranya	121,6	2 025	15 350	14 103	16 695	2 592	14 103	16 695	108,8	111,8
Borsod-A-Z.	124,6	4 200	35 939	40 089	45 298	5 209	40 089	45 298	126,0	98,9
Csongrád	147,2	1 320	5 716	9 532	11 572	2 040	9 532	11 572	202,4	72,7
Fejér	137,5	1 485	13 652	15 137	21 303	2 090	19 213	21 303	140,7	97,7
Győr-S.	135,5	1 875	8 059	9 934	16 301	2 526	13 775	16 301	164,1	82,6
Héves	140,2	1 125	8 234	7 109	14 585	1 677	12 908	14 585	177,1	79,2
Komárom	117,9	2 475	17 919	15 444	23 275	3 036	20 239	23 275	129,9	90,8
Nógrád	101,1	1 200	4 217	5 417	6 128	1 377	4 751	6 128	113,1	89,4
Vas	161,5	795	2 980	3 775	5 955	1 264	4 691	5 955	157,7	102,4
Veszprém	128,3	1 950	16 058	17 898	20 473	2 575	17 898	20 473	127,5	100,6
Zala	126,3	630	6 600	5 970	7 038	1 072	5 966	7 038	106,6	118,5
Iparosodott megyék	129,8	19 080	140 079	163 165	188 623	25 458	163 165	188 623	134,7	96,4
Bács-K.	185,0	1 080	3 941	5 866	7 662	1 796	5 866	7 662	194,4	95,2
Békés	170,8	855	4 964	7 081	8 574	1 493	7 081	8 574	172,7	98,9
Hajdú-B.	167,7	930	5 326	8 064	9 696	1 632	8 064	9 696	182,1	92,1
Somogy	155,3	570	3 936	4 442	5 490	1 048	4 442	5 490	139,5	111,3
Szabolcs-Sz.	179,3	495	3 148	5 895	6 870	1 025	4 870	6 870	187,3	95,7
Szolnok	159,8	990	6 613	8 396	10 078	1 682	8 396	10 078	152,4	104,9
Tolna	156,8	510	2 240	2 639	3 477	838	2 639	3 477	155,2	101,0
Kévébé ip. megyék	169,2	5 430	30 168	41 358	50 872	9 514	41 358	50 872	168,6	100,4
Ország összesen	134,8	44 925	270 535	309 880	369 093	59 213	309 880	369 093	136,4	98,8

Hatékonysági mutatók összefoglalása (Bruttó típusú mutatók)

Megye (főváros)	Hatékonysági indexek				
	1970/65	1975/70	1980/75	1983/80	1983/65
Pest	84,8	87,4	113,3	115,0	96,6
Budapest	97,5	101,5	98,6	102,2	99,7
Központ	95,0	97,6	101,1	104,6	98,1
Baranya	111,8	80,0	112,5	100,4	101,0
Borsod-A-Z.	98,9	90,3	106,8	114,0	108,7
Csongrád	72,7	89,1	109,0	97,6	68,9
Fejér	97,7	125,1	111,6	87,6	119,5
Győr-S.	82,6	107,3	115,6	110,5	118,1
Heves	79,2	94,2	114,0	121,6	103,4
Komárom	90,8	88,5	120,8	100,5	97,6
Nógrád	89,4	78,5	100,3	108,8	76,6
Vas	102,4	90,2	118,0	119,0	129,7
Veszprém	100,6	77,7	146,6	113,3	129,8
Zala	118,5	92,8	96,8	107,5	114,4
Iparosodott megyék	96,4	92,7	114,6	106,8	109,4
Bács-K.	95,2	114,9	95,2	102,7	106,9
Békés	98,9	104,5	106,2	116,3	127,6
Hajdú-B.	92,1	129,4	80,7	117,0	112,5
Somogy	111,3	113,1	93,9	108,8	128,6
Szabolcs-Sz.	95,7	103,6	113,6	116,0	130,6
Szolnok	104,9	107,3	91,9	116,3	120,3
Tolna	101,0	108,8	86,0	57,5	54,3
Kevésbé ip. megyék	100,4	112,4	94,8	102,7	109,9
Ország összesen	98,8	97,4	104,6	104,8	105,5

csony hatékonyságú övezet az 1975–80-as évek alatt az átlagnál jobb mutatókkal rendelkezett, vagyis az ipar hatékonysága az előző (1970–75-ös) periódushoz képest minden érintett megyében számottevően javult. Ez feltételezhetően összefügg az alapanyag- és energiahordozó-termelés ugrásszerűen megnőtt jelentőségével, illetve ennek kapcsán a meglévő termelékenységi tartalékok minél jobb kihasználására irányuló törekvéssel.

Az előző megyecsoportokhoz képest ellentétes módon viselkedik egyrészt az Észak-Dunántúlt (Komárom megye nélkül) összefüggő területté kirajzoló négy megye, másrészt a kevésbé iparosodott megyék, döntően az Alföldet (Csongrád megye nélkül) alkotó csoportja. Ami Észak-Dunántúlt illeti, az itteni érintett megyék közül három (Fejér, Győr-Sopron, Veszprém) „hagyományosan” iparosodott térségnek tekinthető (talán közülük Fejér megye iparosodottsága újabb keletű, vagyis fejlődése

az ötvenes évektől kezdve kapott lendületet). Vas megye a hatvanas évektől kezdte meg fokozatos felzárkózását az előzőekhez. A térség társadalmi-gazdasági adottságainak javuló kihasználására enged következtetni az ipar folyamatosan növekvő hatékonysága. Ebben a tekintetben csak eseti megtorpanások tapasztalhatók (Fejér megye az 1980–83-as időszakban, Győr-Sopron megye a hatvanas évek második felében, Vas és Veszprém az 1970–75-ös periódusban). A vázolt képet valószínűvé teszi a térség változatos adottságait hasznosítani képes, sokszínű ipar, amely az ágazati arányok mélyreható átalakulása nélkül is folyamatosan a helyi adottságokhoz és részben a piaci szükségletekhez – minden jel szerint – jól alkalmazkodó termelést valósít meg.

Más oldalról növekvő ipari hatékonyságú övezetet képvisel az Alföld; megyéi közül csak Csongrád jelent kivételt. Iparilag gyors ütemben fejlődött megyecsoport, amely a vizsgált, közel két évtized során számottevően csökkentette relatív hátrányát. Gazdasági és ipari szerkezete többoldalúvá vált; a fokozódó hatékonyság azt mutatja, hogy az ágazati struktúra jól igazodott a területi adottságokhoz. Az iparon belül szembetűnő szerkezeti átalakulás zajlott le; számottevően mérséklődött a könnyű- és az élelmiszeripar aránya és fokozódott az úgynevezett „dinamikus” ágazatok (gépipar, vegyipar) részesedése.

A fenti – az ipari fejlődés és hatékonyság szempontjából – tipikus csoportokon kívül van néhány megye, amely egyik csoportosuláshoz sem illeszthető. Szembetűnően nagy hatékonyságromlás mutatkozik Csongrád megye esetében, minden bizonnyal azért, mert a szénhidrogének kitermelésére eszközölt tetemes ráfordítások olyan termelési mutatóhoz viszonyulnak, amely az előállított termékek piaci felértékelődését nem tükrözi. Ennek ellenére nincs okunk kételkedni a „volumenmutató” és alkalmazásával képzett – szűkebb tartalmú – hatékonysági indexek helyességében. Más összefüggést közvetít Tolna ipari hatékonyságának ugrásszerű visszaesése 1980 és 83 között, ahol nyilvánvalóan az atomerőmű üzemével kapcsolatos élő és tárgyiasult munkaráfordítások dinamikája, az adott időszakban realizált termelési felfutáshoz képest, rendkívül magas. Zala és Somogy megyék – részben területileg – elkülönülő helyzetük miatt szintén nem csatlakoztathatók egyik hatékonysági övezetbe sem.

A főbb tendenciák meglehetősen határozottsággal rajzolják ki az ipar területi fejlődésének egyes sajátosságait a 60-as évek közepétől napjainkig. Egy szempontból tipikus centrum – periféria viszony tapasztalható az ország különböző területi csoportjai között. A centrumot a központi térség, ezen belül is Budapest testesíti meg, a perifériát pedig döntően a kevésbé iparosodott megyék. A centralizált vállalati szervezeti keret lehetővé tette olyan fejlesztési stratégia (vállalatonkénti) kialakítását, ami a termelés mennyiségi növelésének súlypontját – élve a „szabad” termelési tényezők felhasználási lehetőségével – a kevésbé iparosodott vidéki területekre helyezte át. A termelésnek ilyen „területi decentralizálása” a fejlesztési magatartás pozitív eleme volt, mivel növekvő hatékonysággal járt együtt. Ezzel párhuzamosan viszont elmaradt a centrum iparának minőségi jellegű technológiai megújítása (egyebek között a szűk keresztmetszetet képviselő élőmunka kiváltása termelési eszközökkel), aminek következménye szemléletesen kifejezésre jut a központ folyamatosan romló hatékonyságában. Ilyen tekintetben is meglehetősen egyoldalú fejlesztési magatartás érvényesült.

Az előző kedvezőtlen folyamatok különös élességgel mutatkoztak meg az ex-

tenzív jellegű, gyors ipari növekedés jellemző időszakában (lényegében a 70-es évek közepéig), amikor olyan mennyiségi követelmények domináltak, amelyeknek eleget lehetett tenni a termelésfejlődés súlypontjainak áthelyezésével, illetve a tradicionális ágazati szerkezet bázisán. Nem érvényesültek a hagyományos ipari körzetek, minde-nekelőtt a budapesti agglomeráció intenzív fejlődési potenciáljának jobb kihasználá-sára kényszerítő követelmények az ipari termeléssel szemben.

Megvizsgálva az ipar induló (a 60-as évek közepét jellemző) területi haté-konyság-különbségeinek kapcsolatát a változás közel két évtizedes folyamataival, azt tapasztaljuk, hogy ez utóbbiak több tekintetben a kiinduló képet erősítették. Az egy-oldalú ipari szerkezetű, illetve a jelentős szénbányászattal rendelkező megyék ipará-nak eredetileg is alacsony hatékonysága tovább romlott. Észak-Dunántúl viszonylag magas ipari hatékonyságú övezete tovább erősítette pozícióját, és a kevésbé iparoso-dott alföldi megyék – eredetileg is – magas hatékonysága ugyancsak javult. Egyedül a központi térségen (benne a budapesti agglomerációban) figyelhető meg a kiinduló állapottal ellentétes tendencia, vagyis a folyamatosan romló hatékonyság a kezdeti előnyös helyzetet mérsékelte. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy a vázolt kép nem fe-jezi ki a termelésben érvényesült preferenciák és az egyes termékekhez (ágazatokhoz) kapcsolódó piaci értékeitelések változását.

II.2. Nettó típusú mutató alapján

E számítás eredményeit a 4. táblázat foglalja össze. A tendenciák bemutatá-sánál különös figyelmet fordítunk a két típusú hatékonysági számítás eredményei közötti viszonyra, elsősorban az esetleges eltérésekre. Az alábbi általános irányzatok kiemelése indokolt: A központi térségen belül, Pest megyét illetően megegyezik a két számítás eredménye, természetesen nem a hatékonysági mutatók abszolút értékeit, hanem az általuk kifejezett tendenciákat tekintve. E területen 1965 és 83 között, globálisan, romló hatékonyság tapasztalható, ami ellentétes időbeli irányzatok követ-kezménye. Részleteiben: az 1965 és 75 közötti romló hatékonyságot 1975 és 83 között javuló tendencia váltotta fel, ami azonban nem tudta teljes mértékben közöm-bösíteni a korábbi időszak viszonylag kedvezőtlen hatásait.

Budapest esetében globálisan eltér a két számítás eredménye; a nettó típusú mutató a vizsgált időszak egészére kedvezőbb képet rajzol, mint a bruttó. Ugyanak-kor a két részidőszakra szóló számítás eredményei – irányait tekintve – megegyez-nek. Az ellentétes kép közvetlen oka az, hogy a bruttó mutató esetében az 1965–75 évekre jellemző kedvező irányú változás hatását a későbbi hatékonyságromlás teljes egészében semlegesítette; a nettó mutató esetében pedig ez nem történt meg. Az el-lentmondás tehát számítástechnikai jellegű és nem az irányzatokra jellemző. Ez közvet-lenül belátható, ha összevontan nézzük a bruttó mutató alakulását 1965 és 75 között. Azt kapjuk ugyanis, hogy az országos 96,2 (%-os) hatékonyságváltozással szemben Budapesté 99,0 (%), tehát ebben a közelítésben is viszonylagos javulás mutatkozik az időszak első felében.

A nettó típusú számítás a bruttóhoz hasonló eredményeket hozott az iparilag viszonylag fejlett megyék különböző csoportjait tekintve is. A hagyományos ipari

körzetek közül a szénbányászati profilúak (Baranya, Komárom, illetve Nógrád megyék) hatékonyságmérője még sokkal erőteljesebbnek mutatkozik, mint a bruttó tartalmú mutató alapján; különbség, hogy eme romló hatékonyságú övezet Borsod-Abaúj-Zemplén is csatlakozik. Heves szintén ebbe a vonulatba sorolható, a mindkét közelítés szerint azonos hatékonysági tendenciákat figyelembe véve. Szintetizálva a számítási eredményeket, határozottan kirajzolódik a szénbányászat által jelzett alacsony, illetve romló hatékonyságú övezet (Borsod-Abaúj-Zemplén – Heves – Nógrád – Komárom, illetve Baranya megyék). Más oldalról viszont Észak-Dunántúl (Komárom megye nélkül) összefüggő térsége ebben a közelítésben is erőteljesen javuló hatékonysággal tűnik ki; a különbség annyi, hogy Fejér megye iparának hatékonysága lényegében szinten maradt, a bruttó mutató szerinti jelentős javulással szemben.

A fenti három tipikus övezet negyediként csatlakozik az alföldi megyék (Csongrád nélküli) csoportja. A nettó mutatószám is viszonylag nagyarányú hatékonyságemelkedést jelez a bruttó tartalomhoz hasonlóan. Az a néhány megye, amely a korábbi számítás szerint nem illeszkedik egyik tipikus „övezet” sem, ebben a közelítésben is különállást mutat (Csongrád és Tolna egyértelműen romló hatékonyságú, Zala megye fejlődése ellentmondásos).

A bruttó és a nettó típusú mutatók alkalmazásával végzett számítások közötti numerikus eltérések általános okaként kell jelezni azt, hogy a bruttó tartalmú mutatónál az állóeszközállomány változása (mivel arra vetül az anyagfelhasználás) rendkívül nagy súlyt kap, ami egyes esetekben torzíthatja az eredményeket. Láttuk viszont, hogy az előzők ellenére a kimutatható fő tendenciák mindkét közelítésben azonosak. Ugyanakkor levonható az a következtetés, hogy – minden tényező mérlegelése alapján – indokoltabb a nettó típusú mutató használata.

III. Az ipar jövedelemtermelő képességének alakulása

A számítás alapján azt kívánjuk tanulmányozni, hogy az ipar – adott területi egységek, jelenleg megyék szerint – abszolút értelemben és fajlagosan (egy lakosra vetítve) mennyi jövedelem kibocsátásával (személyi és társadalmi tisztajövedelemmel) járul hozzá a lakosság megélhetéséhez. Igaz ugyan, hogy az ipar által realizált nemzeti jövedelemből csak a munkabér áll közvetlenül az adott térség népességének rendelkezésére, nem közömbös azonban a társadalmi tisztajövedelem nagysága, illetve aránya sem, amelynek változó részét vállalati, területi és országos szinten újraelosztják.

A jövedelemtermelő képesség számításának módszere annyiban tér el a nettó típusú hatékonyság-számításától, hogy nem veszi figyelembe a hozamot, jelen esetben a termelés indexét, illetve csak a nemzeti jövedelemmel operál. Az ipari nemzeti jövedelmet a megyék között (megtartva a volumen-szemléletet) az ismert konvenciókhoz igazodva egyrészt munkabér, másrészt állóeszközarányosan osztottuk el. A módszerben kevesebb a hibaforrás, mint a hatékonyság-számításkor alkalmazott eljárásban.

A számítás végeredményét az 5. táblázat tartalmazza. A részletek interpretálása helyett itt is csak az általános tendenciákat mutatjuk be. A szocialista ipar egy

4. táblázat

A szocialista ipar adatai: (1965, 1975, 1983), nettó típusú számítás alapján

Megye (főváros)	A termelés indexei			Ráfordítások (korrigált nemzeti jövedelem) indexe			Hatékonysági indexek		
	1975/65	1983/75	1983/65	1975/65	1983/75	1983/65	1975/65	1983/75	1983/65
Pest	215,6	124,5	268,4	253,7	102,6	260,2	85,0	121,3	103,2
Budapest	136,5	98,5	136,4	138,6	93,0	128,9	99,9	105,9	105,8
Központ	147,5	102,8	151,6	152,0	94,9	144,2	97,0	108,3	105,1
Baranya	128,8	108,7	140,0	161,8	104,1	168,5	79,6	104,4	83,1
Borsod-A.-Z.	150,4	134,3	202,0	177,2	115,6	204,8	84,9	116,2	98,6
Csongrád	200,2	116,9	234,0	258,7	110,4	285,6	77,4	105,9	81,9
Fejér	207,1	143,1	296,4	192,3	147,9	284,4	107,7	96,8	104,2
Győr-S.	198,1	132,1	261,7	211,8	104,5	221,2	93,5	126,4	118,3
Héves	208,6	136,0	281,6	264,5	104,9	277,4	78,9	128,7	101,5
Komárom	124,4	115,0	143,1	161,0	99,9	160,9	77,3	115,1	88,9
Nógrád	114,5	125,4	143,6	158,7	113,9	180,7	72,1	110,1	79,5
Vas	208,5	150,9	314,6	230,6	105,2	242,7	90,4	143,4	129,6
Veszprém	167,3	140,2	234,6	214,6	93,9	201,5	78,0	149,3	116,4
Zala	163,6	144,7	236,7	197,9	137,0	271,2	82,7	105,6	87,2
Iparosodott megyék	166,1	130,8	217,3	193,0	111,5	215,2	86,1	117,3	101,0
Bács-K.	289,2	140,1	405,2	252,1	127,7	322,1	114,7	109,7	125,8
Békés	247,1	131,5	324,9	254,9	109,0	277,8	96,9	120,6	117,0
Hajdú-B.	262,8	156,8	412,1	241,1	149,6	360,7	109,0	104,9	114,3
Somogy	212,6	141,7	301,3	201,5	128,5	258,0	105,5	110,4	116,6
Szabolcs-Sz.	312,2	168,8	340,6	340,6	136,3	464,1	91,7	123,8	113,6
Szolnok	220,0	132,8	292,2	223,7	121,0	270,7	98,3	109,8	107,9
Tolna	257,0	190,7	490,1	239,1	272,9	652,6	107,5	69,9	75,1
Kevébbé ip. megyék	257,0	148,9	382,7	246,6	140,2	345,7	104,2	106,2	110,7
Ország összesen	173,9	120,9	210,2	182,3	110,3	201,1	95,4	109,6	104,5

A szocialista ipar 1 lakosra jutó jövedelemtermelő-képessége (Ft)

Megye (főváros)	1965	1970	1975	1980	1983	1983/65 %
Pest	4 530	7 280	10 130	10 610	9 880	218,0
Budapest	14 790	17 640	19 080	19 030	17 680	119,5
Központ	11 700	14 480	16 280	16 320	15 160	129,6
Baranya	9 250	11 590	14 830	15 740	15 420	166,7
Borsod-A-Z.	11 570	15 200	19 830	23 820	22 560	195,0
Csongrád	4 510	8 130	11 150	12 340	12 330	273,4
Fejér	9 310	13 430	16 420	18 600	23 320	250,5
Győr-S.	7 650	11 880	15 410	16 770	15 690	205,1
Heves	6 360	11 220	16 700	18 570	17 310	272,2
Komárom	16 240	21 070	24 330	24 030	23 530	144,9
Nógrád	7 750	9 230	12 280	13 710	13 810	178,2
Vas	4 390	7 350	10 140	11 310	10 500	239,2
Veszprém	10 060	13 520	20 320	21 660	20 760	206,4
Zala	5 620	7 860	11 330	12 760	12 860	228,8
Iparosodott megyék	8 740	12 280	16 270	17 960	17 800	203,7
Bács-K.	2 620	4 860	6 640	8 150	8 540	326,0
Békés	3 210	6 040	8 550	9 750	9 410	293,1
Hajdú-B.	2 970	5 620	7 020	10 320	10 240	344,8
Somogy	2 950	4 960	5 900	7 930	7 670	260,0
Szabolcs-Sz.	1 490	3 200	5 260	7 000	6 990	469,1
Szolnok	4 030	6 950	9 150	11 160	11 090	275,2
Tolna	2 970	5 010	7 240	9 070	18 600	626,3
Kevésbé ip. megyék	2 820	5 170	7 030	8 990	9 770	346,4
Ország összesen	7 670	10 710	13 490	14 800	14 640	190,9

lakosra jutó jövedelemtermelő képessége az egész vizsgált időszakban (tehát 1965 és 1983 között) folyamatosan nőtt Fejér, Nógrád, Zala, Bács-Kiskun és Tolna megyében. Ez három, típusában elkülönülő megyecsoporthoz, illetve megyét jelent. Fejér megyében, mint iparosodott térségben ez a tendencia főként a folyamatosan korszerűsödő ipari ágazatoknak (termékeknek) tudható be; Nógrád és Zala megyében az ipar mélyreható szerkezeti rekonstrukciójára vezethető vissza, Bács-Kiskun és Tolna megye esetében pedig a kevésbé iparosodott térségek fokozott fejlesztésének hatása érvényesült. A többi térségen 1980 és 83 között mérséklődött (1-2 esetben stagnált) az ipar által realizált, egy főre jutó nemzeti jövedelem. Ez általános okokkal (mint az ipari fejlődés megtorpanása) magyarázható. Figyelemre méltó azonban, hogy Budapesten és Komárom megyében már 1975 és 80 között is visszaesett (igaz, relatíve nem nagy értékekkel, de a tendencia a lényeges) a jövedelemtermelő képesség. A főváros

esetében ez nem okoz gondot a lakosság jövedelemhez juttatása szempontjából; Komárom megyében viszont — iparszerkezeti okokra visszavezethetően — később kifejlődő depresszió kezdeti jele lehet. Ha abból a szempontból vizsgáljuk a jövedelemtermelő képesség alakulását, hogy az mely megyékben fejlődött átlag alatti ütemben, akkor Komárom megye, illetve Budapest mellett Baranya tűnik ki, ami az adott térségben ugyancsak bizonyos depressziós veszélyre utal. A korábban már említett Nógrád megyei alacsony ütem viszont folyamatos (bár lassú) fejlődéssel párosult, ami viszont (egy) depressziós szakaszon való túljutást, tehát iparszerkezeti rekonstrukció utáni állapotot jelez.

Bizonyos következtetések levonására ad lehetőséget az ipar területi hatékonyságának és jövedelemtermelő képességének együttes vizsgálata. Mindenképpen kiegyensúlyozott, a gazdaságossági és társadalompolitikai követelményeknek egyaránt eleget tevő ipari fejlődést jelez, ha a hatékonyság és a jövedelemtermelő képesség egyaránt fokozódik; mindkettő felfelé irányuló mozgást végez. Ilyen szempontból is kiemelhető Fejér, Győr-Sopron, Vas, Veszprém megye, tehát lényegében Észak-Dunántúl. Ahol mindkét mutató csökken, ott ismét relatív összhang jelzi a fejlődést, amennyiben a hatékonyság mérséklődését a jövedelemtermelő képesség viszonylagos visszafejlődése kíséri. (Ilyenek pl. Baranya, Komárom és Nógrád megye, vagyis a hagyományos szénbányászati területek azon csoportja, amelyeken a kitermelő ágazat kedvezőtlen hatását más ágazatok csak részben tudták kompenzálni.) Leginkább ama térségek tekinthetők ellentmondásosoknak az ipar fejlődése szempontjából, amelyekben a jövedelemtermelő képesség és a hatékonyság ellentétes irányban változott. E folyamat értékelő elemzésére a jelen vizsgálat nem nyújt kielégítő információs alapot.

A kutatás — jelen tanulmány által dokumentált — első szakaszában feladatul azt tűztük ki, hogy megvizsgáljuk, elemezzük az ipar területi hatékonyságának számítási lehetőségeit. Erre tapasztalatunk szerint — korlátozott tartalommal — megyei, illetve megyecsoport szinten van mód. Ugyanazon az adatbázison számításokat végeztünk az ipar jövedelemtermelő képességének térségi megoszlására és dinamikájára. Ebben a tekintetben lehetőség van alsóbb térségi szinteket is bekapcsolni a vizsgálatokba. A munka további szakaszaiban célszerű lesz feltárni az ipar jövedelemtermelő képességének megoszlását és változását városkörnyékek szerint; ez a területi tervezési feladatok megalapozásához a jelenleginél lényegesen jobb információkat nyújthat.

IV. Az ipar területi hatékonyságát befolyásoló egyéb tényezők

Az előző számítások, mint korábban már jeleztük, elsősorban a mennyiségi változások (egységnyi termelési volumenre jutó relatív munkamegtakarítás) kimutatására alkalmasak; nem tükrözik a minőségi tényezők hatását. Ez utóbbiak jelenlétére más típusú vizsgálattal utalunk. Abból indulunk ki, hogy keresztmetszeti (statikus) hatékonysági számítás végezhető az ipar ágazatcsoportjaira jellemző (országos) hatékonysági mutatóknak — az egyes területek (térségcsoportok) ágazati szerkezete szerint — súlyozott átlagolásával.

A szocialista ipar ágazati-területi szerkezetét a 6. és 7. táblázat írja le. Az ágazati hatékonysági mutatók az alábbiak szerint változtak:

A szociális ipar ágazati/területi szerkezete 1965., %-ban

Megye (főváros)	A foglalkoztatottak megoszlása									
	Nehézipar	bányászat	kohászat	Ebből gépipar	vegyipar	egyéb	Könnyűipar	Élelmiszeripar	Összesen	
Pest	58,4	2,6	—	44,8	4,1	6,9	30,8	10,8	100,0	
Budapest	60,4	0,5	4,7	42,5	7,7	5,0	33,3	6,3	100,0	
Központ	60,2	0,7	4,2	42,8	7,3	5,2	33,0	6,8	100,0	
Baranya	68,0	49,8	1,0	3,3	1,8	12,1	23,1	8,9	100,0	
Borsod-A.Z.	82,5	24,9	28,7	12,0	6,2	10,7	10,1	7,4	100,0	
Csongrád	22,2	—	0,5	16,0	2,0	3,7	63,7	14,1	100,0	
Fejér	77,4	14,1	23,7	30,1	2,9	6,6	14,7	7,9	100,0	
Győr-S.	48,2	—	4,6	36,5	1,5	5,6	41,8	10,0	100,0	
Héves	67,0	25,8	1,7	25,2	0,7	13,6	12,6	20,4	100,0	
Komárom	87,2	50,5	3,8	9,5	7,2	16,2	8,8	4,0	100,0	
Nógrád	87,9	43,9	15,0	10,5	1,1	17,4	8,2	3,9	100,0	
Vas	30,8	0,4	—	23,5	2,3	4,6	55,9	13,3	100,0	
Veszprém	79,2	28,4	5,6	13,4	17,9	13,9	14,7	6,1	100,0	
Zala	52,7	26,8	—	12,4	3,1	10,4	34,0	13,3	100,0	
Iparosodott megyék	67,2	24,4	10,4	17,1	4,9	10,4	23,7	9,1	100,0	
Bács-K.	29,1	1,1	—	22,6	2,7	2,7	46,5	24,4	100,0	
Békés	25,0	1,1	—	10,5	0,5	12,9	51,4	23,6	100,0	
Hajdú-B.	48,5	1,0	—	33,7	5,9	7,9	36,0	15,5	100,0	
Somogy	28,2	5,8	—	13,0	—	9,4	47,1	24,7	100,0	
Szabolcs-Sz.	28,4	—	3,9	10,5	6,0	38,9	32,7	32,7	100,0	
Szolnok	43,3	6,2	—	28,1	2,9	6,1	42,5	14,2	100,0	
Tolna	27,7	3,3	—	16,1	0,7	7,6	54,2	18,1	100,0	
Kevésbé ip. megyék	33,8	2,6	0,4	20,6	2,7	7,5	44,9	21,3	100,0	
Ország összesen	59,3	10,4	6,1	29,4	5,7	7,7	31,0	9,7	100,0	

7. táblázat

A szocialista ipar ágazati-területi szerkezete 1983., %-ban

Megye (főváros)	A foglalkoztatottak megoszlása									
	Nehézipar	bányászat	kohászat	Ebből gépipar	vegyipar	egyéb	Könnyűipar	Élelmiszeripar	Összesen	
Pest	60,9	1,2	—	43,1	10,2	6,4	26,1	13,0	100,0	
Budapest	65,3	1,0	3,6	45,9	9,4	5,4	26,8	7,9	100,0	
Központ össz.:	64,5	1,1	2,9	45,3	9,6	5,6	26,6	8,9	100,0	
Baranya	55,8	31,3	1,1	10,8	2,1	10,5	29,3	14,9	100,0	
Borsod-A. Z.	76,3	13,8	25,7	14,7	11,6	10,5	14,4	9,3	100,0	
Csongrád	41,3	4,4	2,1	22,0	5,0	7,8	41,4	17,3	100,0	
Fejér	73,5	10,3	24,1	35,3	1,2	2,6	16,8	9,7	100,0	
Győr-S.	45,0	—	3,4	35,9	1,6	4,1	39,2	15,8	100,0	
Heves	66,4	18,2	0,6	33,1	2,2	12,3	15,4	18,2	100,0	
Komárom	80,9	35,4	4,0	17,4	11,4	12,7	12,7	6,4	100,0	
Nógrád	74,4	15,6	11,1	27,2	0,7	19,8	19,6	6,0	100,0	
Vas	34,8	0,2	0,1	24,5	6,8	3,2	50,9	14,3	100,0	
Veszprém	76,2	20,9	6,7	19,5	18,1	11,0	15,3	8,5	100,0	
Zala	55,8	8,9	—	32,6	5,8	8,5	28,0	16,2	100,0	
Iparosodott megyék	64,0	14,8	9,8	23,4	6,8	9,2	24,0	12,0	100,0	
Bács-K.	40,2	1,8	1,0	33,5	3,0	0,9	37,2	22,6	100,0	
Békés	38,4	2,4	0,1	23,8	0,9	11,2	38,4	23,2	100,0	
Hajdú-B.	53,1	1,5	0,1	39,9	7,3	4,3	28,5	18,4	100,0	
Somogy	40,6	0,6	0,3	33,5	0,9	5,3	32,9	26,5	100,0	
Szabolcs-Sz.	43,5	—	2,0	26,5	11,6	3,4	35,7	20,8	100,0	
Szolnok	50,6	2,8	—	37,3	4,4	6,1	34,9	14,5	100,0	
Tolna	36,4	1,3	—	22,8	1,5	10,8	44,1	19,5	100,0	
Kevésbé ip. megyék	44,0	1,6	0,5	31,7	4,7	5,5	36,5	20,5	100,0	
Ország összesen	59,4	7,6	5,5	31,8	7,1	7,4	27,5	13,1	100,0	

Ágazatcsoport	1966	1984
Bányászat	0,733	2,077
Villamosenergiaipar	0,847	0,512
Kohászat	1,272	0,426
Gépipar	1,018	1,196
Építőanyagipar	0,920	0,904
Vegyipar	1,036	1,250
Könnyűipar	1,157	0,931
Egyéb ipar	0,976	1,100
Élelmiszeripar	0,981	0,380
Ipar összesen	1,000	1,000

A fentiek alapján a nagyobb térségcsoportok iparának „ágazati” hatékonysága a következőképpen alakult:

	1966	1984	változás % (1966 = 100)
Központ	1,064	1,019	95,8
Iparosodott megyék	0,992	1,049	105,7
Kevésbé iparosodott megyék	1,057	0,921	87,1

Az ipar hatékonyságának nagyobb térségek szintjén tapasztalt elmozdulása arra hívja fel a figyelmet, hogy a „mennyiségi” mutatók által kifejezett tendenciák mellett egyéb tényezők is befolyásolták a hatékonyságot, és minden valószínűség szerint az előzőkhöz képest ellenkező irányban. Igaz ugyan, hogy a fenti táblázat sem tartalmaz minden — hatékonyságot meghatározó — komponenst, arra azonban világosan rámutat, hogy a vizsgált, közel két évtized alatt az iparosodott megyék ipari szerkezete (döntően a piac, az értékesítési feltételek változásának hatására) globálisan felértékelődött, a kevésbé iparosodott megyéké pedig leértékelődött. Ez önmagában — további vizsgálat nélkül is — felhívja a figyelmet arra, hogy az ipar gyártmány-szerkezetének megújítása és hatékonyságának javítása ezúton is általános igény, illetve területileg differenciált feladat. Más oldalról viszont jelzi azt is, hogy a területi hatékonyság rendkívül összetett kategória, amely gyakran egymással ellentétes tényezők hatására alakul. Így minden esetben tisztázni kell, hogy az adott vizsgálat mennyiben fogja át a teljes valóságot, vagy emeli ki annak egy-egy oldalát.

IRODALOM

- AGÓCS M.-NÉ — TÁBI F. 1982: Az ipari termelés változásának megyei szintű mérése. Területi Statisztika XXXII. 1–2. pp. 1–7.
- BARTKE I. 1968: A termelékenység és a hatékonyság területi különbségei az iparban. Közgazdasági Szemle XV. 7–8. pp. 907–924.
- BARTKE I. 1970: Számítási módszerek az ipar ágazati hatékonyságának méréséhez. Közgazdasági Szemle XVII. 9. pp. 1075–1091.
- Útmutató a gazdasági hatékonyság számításához. Statisztikai Közlöny 1978. április 28.

BARTKE, ISTVÁN:

A METHOD FOR CALCULATING CHANGES IN THE SPATIAL EFFICIENCY AND PROFITABILITY OF INDUSTRY

(Summary)

The general methodological principle adopted by the author is the scheme recommended by the Hungarian Central Statistical Office which relates production output to input according to their content and structure. This methodology was operationalized by quantifying the relationship between a net production indicator (the national income realized by industry) and an indicator for the normative revenue, the one 'to be expected' with regard to expenditures ('corrected national income'). Production dynamics are expressed by volume indices of a list of products. Expenditures and the 'normative revenue' which is made proportionate to expenditures are defined in a two-channel scheme starting from wages on the one hand and from the gross value of fixed assets on the other, with indicators using the former as a denominator. Both gross and net indicators can be used for calculating efficiency but the source of error is smaller if the calculation is based on net indicators than if it is done with gross data. The author calculated efficiency with both gross and net indicators partly to control and confirm the results; and the major interdependencies revealed indicated essentially similar tendencies.

Both the gross and the net dynamic indicators used express, first of all, quantitative relationships; the qualitative aspects — in this case the changes in the marketability of products — were disregarded. The analysis demonstrated a further reinforcement of the spatial differentiation in efficiency that existed already at the beginning of the period investigated. During the almost two decades of the study period, the original high industrial efficiency in North-Transdanubia and in a large part of the Alföld (the Great Hungarian Plain) have further improved while the relatively poor position of the regions with important extractive industries: North-Hungary, Komárom and Baranya counties) have further deteriorated. Divergence between the gross and the net indicators was only found in the case of Budapest in so far as the gross indicator showed a degradation while the net one indicated an improvement of efficiency. Changes in efficiency expressed by changes in the quantitative relationships between revenue and expenditures indicate the success of efforts made in order to save labour.

Translated by Eta Daróczy

БАРТКЕ, ИШТВАН:

РАСЧЕТ ИЗМЕНЕНИЙ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ И СПОСОБНОСТИ К ДОХОДОПРОИЗВОДСТВУ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

(Резюме)

За общую методическую основу расчета эффективности автор принимает схему, предложенную Центральным статистическим управлением, а именно: продуктивность производства следует сравнивать по определенному содержанию и структуре с затратами. На практике это осуществляется им через выражение в цифрах отношения чистого производственного показателя (реализованный в промышленности национальный доход) к нормативной продуктивности, „ожидаемой” на основе затрат (корректированный национальный доход). Динамика производства демонстрируется посредством индексов объема по видам продукции. На базе двухканальной схемы, исходя, с одной стороны, из заработной платы, а с другой стороны, из фонда основных средств и опираясь на показа-

тели оплаты, автор определяет затраты и пропорциональную им „нормативную” продуктивность. Расчет продуктивности может быть проведен также при помощи валовых и чистых показателей; при расчетах из нетто по сравнению с брутто наличествует мало источников погрешностей. Исследование – отчасти с целью проверки и подтверждения результатов – было выполнено обоими способами; вскрытые при этом главные зависимости имеют по существу ту же самую тенденцию.

Динамические показатели по нетто и брутто, отражающие в основном количественные зависимости и пренебрегающие качественными (здесь изменениями товарности продуктов), говорят равным образом и о дальнейшем росте начавшейся дифференцированности территориальной эффективности. За почти двадцатилетний период ведения исследования еще больше улучшилась и без того высокая промышленная эффективность на большей части Северного Задунайского края и Большой венгерской низменности и еще более ухудшилась относительно плохая позиция располагающей преимущественно добывающей промышленностью зоны (Северная Венгрия, области Комаром и Баранья). Только в Будапеште имеются отклонения в направлениях, выраженных индексами по брутто и нетто: если брутто показывает падение эффективности, то нетто свидетельствует о ее подъеме. Изменение эффективности, выявленное на основе изменений в количественном соотношении продуктивности и затрат, извещает об успешности усилий, направленных на экономию труда.

Перевела: Ласлоз Молнар д-р